

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет романської філології і
перекладу Кафедра романської і новогрецької
філології та перекладу**

Допущено до захисту

«___» _____ року Завідувач кафедри
_____ *Наталія ФІЛОНЕНКО*

КУРСОВА РОБОТА

з філології на тему:

«Роль Римської імперії у розвитку і становленні італійської мови»

Студента групи Мліт10-20
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.052 Романські мови і
літератури(переклад включно), перша –
італійська
Освітня програма Італійська мова і
література, друга іноземна мова,
переклад
Мусієнка Олексія Валерійовича

_____
(ПІБ)

Науковий керівник:

Філоненко Наталія Георгіївна

(науковий ступінь, вчене звання, ПІБ).

Чотирибальна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії:

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Київ 2023

Анотація:

Ця курсова робота досліджує тему "Рим та Римська імперія" з метою розкриття її історичного значення та впливу на сучасний світ. Римська імперія, яка існувала протягом багатьох століть, вважається однією з найвпливовіших та найвеличніших цивілізацій у світовій історії.

У цій роботі розглядаються ключові аспекти Римської імперії, зокрема формування та розширення її території, політична система, архітектура, культура, релігія, торгівля та соціальна структура. Аналізуються фактори, що сприяли величчю Римської імперії, такі як могутній військовий апарат, вдалі стратегічні рішення та успішна асиміляція інших культур.

Також в роботі звертається увага на наслідки, які залишила Римська імперія в сучасному світі. Досліджуються її вплив на правову систему, архітектуру, мистецтво, літературу та інші сфери життя. Підкреслюється, що спадок Риму є значущим для розуміння сучасного світу та його культурного розвитку.

Для підготовки цієї курсової роботи були використані різноманітні джерела, включаючи історичні тексти, наукові статті, археологічні дослідження та інші академічні джерела. Аналізуються різні точки зору щодо Римської імперії, що дозволяє отримати повнішу картину історичних подій та їхня інтерпретація.

Вступ	
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ВПЛИВУ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ІТАЛІЙСЬКУ МОВУ	6
<u>1. Основні причини переходу від республіканської форми держави до імперії. Становлення імперії</u>	<u>10</u>
1.1 Історичний Вплив Римської імперії на формування європейських мов	12
1.2 Віддзеркалення культури Римської імперії в італійській мові та культурі	14
РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ЛАТИНИ	
<u>2.1 Вплив юридичної, адміністративної та літературної латини на італійську мову</u>	<u>16</u>
<u>2.2 Збереження граматичних і синтаксичних структур латини в італійській мові</u>	<u>18</u>
2.3 Принципат та його сутність	20
2.4 Римський домінат	22
2.5 Крах Західної Римської імперії	
2.6 Збереження граматичних і синтаксичних структур латини в італійській мові	
<u>Висновки.....</u>	<u>32</u>
Список літератури	35

Вступ

Римська держава займає в історії правового розвитку людства та сучасної юриспруденції особливе місце, як і, власне, римське право, оскільки саме ця система, яка колись стала єдиною для античного світу, лягла в основу права багатьох сучасних держав.

Історія Римської імперії зазвичай поділяється на три періоди. Період становлення, розквіту та падіння. Більшість істориків переломним вважає, III століття н. е. , який посідав у цій історії особливе місце, відокремлюючи період Ранньої імперії (Принципата) від періоду Пізньої імперії (Домінату). При цьому зазвичай зазначається, що римська держава в цьому столітті перебувала в кризовому стані, а період називається періодом кризи III століття. Хоча за даним періодом римської історії дотепер є дуже велика історіографія, низку аспектів проблеми кризи не можуть бути визнані остаточно вирішеними і продовжують залишатися предметом суперечок. Тому актуальність дослідження становлення, розвитку та падіння Великої Римської імперії не втрачається з часом, а навпаки набуває неповторного наукового інтересу.

Римська імперія, одне з найвпливовіших політичних та культурних утворень у світовій історії, мала далекосяжний вплив на багато аспектів європейської цивілізації. Від переходу від республіканської форми держави до становлення імперії, до формування європейських мов та культур, Римська імперія залишила свій незабутній слід.

Перший аспект, на який слід звернути увагу, це перехід від республіканської форми держави до імперії. Цей перехід був результатом ряду факторів, серед яких важливими були внутрішні політичні конфлікти, амбіції політичних діячів та зовнішні загрози. У результаті війн та політичних перетворень Римська республіка перетворилась на імперію, з консульською владою, яка була замінена

імператорським правлінням. Подальшим важливим аспектом впливу Римської імперії було формування європейських мов. Латинська мова, яка була офіційною мовою Римської імперії, стала основою для багатьох європейських мов, зокрема італійської, іспанської, французької та португальської. Цей вплив простежується як у лексичному складі, так і в граматичних та синтаксичних структурах цих мов. Віддзеркалення культури Римської імперії в італійській мові та культурі є ще одним важливим аспектом її впливу. Культурні звичаї, традиції, мистецтво.

Римська імперія мала значний історичний і культурний вплив на Європу, а італійська мова, як нащадок латини, зберегла багато елементів і структур, які походять саме з цього періоду. Розуміння впливу Римської імперії на італійську мову допомагає нам краще розуміти походження, розвиток та особливості італійської мови, а також визначити спільні риси з іншими європейськими мовами, які також мають латинське коріння.

Мета даної роботи – вивчити роль Римської імперії у становленні та розвитку італійської мови.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- охарактеризувати найважливіші періоди розвитку Римської імперії: принципат та домініат;
- Проаналізувати причини падіння Римської імперії.

Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ВПЛИВУ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ІТАЛІЙСЬКУ МОВУ

Теоретичне підґрунтя вивчення історичного впливу Римської імперії на італійську мову базується на дослідженнях лінгвістики, історії та культурології. Дослідження в цій області розкривають різні аспекти впливу Римської імперії на формування і розвиток італійської мови, включаючи лексичні, граматичні, синтаксичні та культурні аспекти. Одним з ключових теоретичних підходів є компаративна лінгвістика, яка вивчає подібності та різниці між різними мовами. Цей підхід дозволяє порівнювати латинську мову, яка була офіційною мовою Римської імперії, з італійською мовою і виявляти спільні риси та залежності. Дослідники також опираються на історичні джерела, які містять інформацію про римський період і вплив імперії на розвиток мови. Аналіз римських літературних творів, археологічних знахідок, епіграфічних джерел та інших документів дозволяє зрозуміти, які конкретні елементи латинської мови були залишені в італійській мові. Поняття культурного контексту також важливе для розуміння впливу Римської імперії на італійську мову. Культурні та соціальні фактори, які супроводжували імперську епоху, мали великий вплив на формування і розвиток мови.

1. Основні причини переходу від республіканської форми держави до імперії.

Становлення імперії

У II - I ст. до н.е. розвиток рабовласницького суспільства на Римі призводить до загострення всіх його класових і соціальних протиріч. Зрушення економіки, розширення і зміна форм експлуатації рабської праці, її інтенсифікація супроводжувалися посиленням конфліктів між угрупованнями правлячих верхів рабовласників, і навіть з-поміж них і більшістю вільних, незаможних і незаможних. Успішна завойовницька політика, що перетворила Середземне море у внутрішнє море Римської держави, що підкорила йому майже всю Західну Європу до Рейну, поставила перед Римом нові складні військові та політичні проблеми придушення завойованих народів, забезпечення керування ними.

У цих умовах стає все більш очевидним, що старий політичний устрій вже безсило впоратися з суперечностями, що виникли й загострилися. Рим вступає в період кризи, яка торкнулася, перш за все, існуючих політичних установ, застарілої полісної форми державного устрою, аристократичного політичного режиму правління нобілів, замаскованого республіканською формою правління, що створила видимість влади римського народу. Виникла об'єктивна потреба їхньої перебудови, пристосування до нових історичних умов.

При завоюванні Італії в V - IV ст. до н.е. Рим прагнув, передусім, до конфіскації земель, оскільки зростання населення вимагало розширення земельних володінь. Цю тенденцію не зупинила і інтенсивна урбанізація, що розвинулася до II . до н.е. Війни II - I ст. до н.е. дещо змістили акценти - вони супроводжувалися масовим поневоленням завойованого населення, що призвело до різкого збільшення кількості рабів у Римі. Рабство набуває "класичного", античного характеру. Значна маса рабів експлуатується у державних та великих

приватних землевласницьких латифундіях з вкрай важкими умовами праці та існування та жорстоким терористичним режимом. Природний протест рабів виливається у низку дедалі ширших і сильніших повстань. Особливо великий розмах мали повстання рабів у Сицилії у II . до н.е. та повстання під керівництвом Спартака 74-70 рр. е., яке поставило під загрозу саме існування Римської держави [1, с. 248].

Паралельно з повстаннями рабів і слідом за ними спалахують громадянські та союзницькі війни, викликані боротьбою за владу між угрупованнями панівного класу, протиріччями між ним і дрібними виробниками та збільшеною (до 300 000) масою люмпен-пролетарів, які отримували незначну матеріальну допомогу держави. Зростання числа люмпенів стає переконливим свідченням загальної деградації вільних.

Економічне та політичне засилля нобілів викликало у II ст. до н.е. широке рух протесту незаможного населення, очолюване братами Тиберієм і Гаєм Гракхами [6, з. 421]. Гракхи прагнули обмежити велике землеволодіння знаті і за рахунок цього створити земельний фонд для наділення землею дрібних землевласників, а також послабити владу оплоту знаті — сенату і відновити владу народних зборів і народного трибуна, що втратила колишнє значення.

Здобувши посаду трибуна, Тиберій Гракх , спираючись на народний рух, зумів, незважаючи на опір сенату, провести в 133 до н.е. через народні збори Аграрний закон. Закон обмежив максимальний розмір землі, що отримується від держави. За рахунок надлишків, що вилучаються, створювався земельний фонд, що розподіляється між безземельними або малоземельними громадянами. Отримані ними ділянки ставали невідчужуваними, що мало запобігти обезземелюванню селянства. Незважаючи на те, що Тиберій Гракх того ж року було вбито, його земельна реформа почала здійснюватися, і кілька десятків тисяч громадян отримали землю.

Реформаторську діяльність Тіберія продовжив його брат Гай Гракх [6, с. 423], обраний трибуном. Їм було проведено закони, що послаблювали політичний вплив знаті, — запровадження таємного голосування народних зборах, право народного трибуна обиратися наступного терміну. Здійснюючи аграрну реформу свого брата, Гай водночас у 123—122 рр. до н.е. провів закони про створення в провінціях колоній римських громадян з наділенням їх землею та про продаж зерна з державних складів громадянам за дуже низькими цінами. Останній закон обмежив важливе право сенату — розпоряджатися державними витратами, оскільки фінансування продажу зерна переходило до народних зборів, роль яких значно зросла.

Гай провів і військову реформу. Було обмежена кількість обов'язкових для римських громадян військових походів, скасовувався військовий обов'язок для громадян, які досягли 46-річного віку, воїни стали отримувати платню та озброєння від держави і могли оскаржити вирок про страту до народних зборів.

Поряд із цими заходами на користь нижчих верств римських громадян Гай Гракх провів і заходи на користь вершників. На їх користь було змінено порядок відкupu податків із провінцій.

Зрештою, оскільки Гай Гракх був трибуном, зросла роль цієї магістратури, яка відтіснила на другий план навіть консулів. Однак, задовольнивши інтереси більшості римських громадян, Гай втратив їхню підтримку у спробі поширити права римського громадянства на вільних жителів Італії. Сенатській аристократії вдалося провалити цей непопулярний серед римських громадян законопроект, популярність Гая впала, він був змушений скласти повноваження трибуна і в 122 році до н.е. був убитий.

Все більш очевидною стає нездатність старих політичних установ впоратися з ситуацією, що ускладнилася. Робляться спроби пристосувати їх до нових історичних умов. Найважливіша їх було зроблено під час диктатури Сулли (82—79 рр. е.) [6, з. 454]. Маючи вірні йому легіони, Сулла змусив сенат

призначити його диктатором на невизначений час. Він наказав скласти проскрипції – списки своїх супротивників, які підлягали смерті, а їхнє майно – конфіскації. Збільшивши кількість senatorів, скасувавши посаду цензора, він поповнив сенат своїми прихильниками та розширив його компетенцію. Обмежено владу трибуна — його пропозиції мали попередньо обговорюватися сенатом, — а також і компетенція народних зборів — з неї було вилучено судові повноваження та контроль за фінансами, повернутий сенату.

Встановлення довічної диктатури виявило прагнення nobilів та верхівки вершників вийти з кризової ситуації шляхом встановлення сильної одноосібної влади. Воно ж показало, що спроби пристосувати стару державну форму до нових історичних умов приречені на невдачу (реформи Сулли були скасовані Помпеєм та Крассом) [7, с. 37]. Після Союзницької війни 91-88 гг. до н.е. жителі Італії отримали права римських громадян. Якщо до неї цими правами користувалися близько 400 000 чоловік.

Через короткий проміжок часу після диктатури Сулли влада захоплює перший тріумвірат (Помпея, Красса, Цезар) [7, с. 38]. Після нього встановлюється диктатура Цезаря, який у 45 року до н.е. титул імператора (до цього давався іноді як нагорода полководцю). Потім утворюється другий тріумвірат (Антоній, Лепід, Октавіан) з необмеженими повноваженнями "для влаштування держави" [7, с. 39]. Після розпаду тріумвірату та перемоги над Антонієм Октавіан отримує звання імператора та довічні права народного трибуна, а у 27 році до н.е. - Повноваження на управління державою і почесне найменування Август, що раніше вживалося як звернення до богів. Ця дата і вважається початком нового періоду історії Римської держави – періоду імперії.

Період імперії прийнято ділити на два етапи:

- 1.принципат (1-3 ст. до н.е.);
- 2.домінат (3-5 ст до н.е.).

1.1 Історичний Вплив Римської імперії на формування європейських мов
Римська імперія, яка існувала протягом багатьох століть, мала значний вплив на формування європейських мов. Цей вплив виникав не тільки через розповсюдження латинської мови, яка стала основою для багатьох романських мов, але й через різноманітні культурні та соціальні фактори. Давайте розглянемо цей процес докладніше.

Перш за все, латинська мова, яка була мовою давньоримської імперії, стала основою для формування романських мов, таких як іспанська, французька, італійська, португальська та румунська. Римляни поширили свою мову внаслідок колонізації, військових завоювань і адміністративного устрою. Латинська мова проникла в культуру та повсякденне життя населення і з часом перетворилася на мови, які ми знаємо сьогодні.

Проте, римський вплив не обмежувався лише романськими мовами. У багатьох європейських мовах можна знайти сліди латинської лексики і граматики. Це пов'язано з тим, що після розпаду Римської імперії латинська мова залишалася мовою церкви, науки та міжнародного спілкування. Багато термінів, що стосуються права, медицини, науки та релігії, мають латинське походження і використовуються в сучасних європейських мовах.

Усередині Римської імперії виникли також різноманітні діалекти і мови, що були поширені серед місцевих народів. Наприклад, у Галії (сучасна Франція), Іспанії, Британії та інших провінціях існували місцеві мови, такі як галльська, іберійська та кельтська. Хоча ці мови не збереглися до наших днів, вони залишили свій слід у деяких топонімах та власних іменах, які ми можемо зустріти в сучасних європейських мовах.

Крім лінгвістичного впливу, римська імперія також сприяла розповсюдженню графічного письма у Європі. Латинський алфавіт, який римляни прийняли від етрусків, став основою для писемності в багатьох європейських мовах. Це сприяло розвитку писемності та збереженню культурного спадку різних народів.

Крім мовного впливу, римська імперія залишила помітний слід у політичній, правовій та культурній сферах Європи. Римські правові норми і закони, які були зібрані в "Римському праві", сформували основу для багатьох європейських правових систем. Культурні впливи римлян виявилися в архітектурі, мистецтві, літературі та релігії багатьох європейських народів.

Узагальнюючи, римська імперія мала значний історичний вплив на формування європейських мов. Вона внесла свій внесок у поширення латинської мови, яка стала основою для романських мов, і відіграла роль у розвитку писемності та культурного спадку на континенті. Крім того, римська імперія залишила свій слід у політичній, правовій та культурній сферах. ню сучасної європейської ідентичності та цінностей. Вплив Римської імперії на європейські мови відображається не лише в лексичних та граматичних елементах, але й у способі мислення, організації суспільства та розумінні світу.

Завдяки розповсюдженню латинської мови та романських мов, Римська імперія стала відправною точкою для подальшого розвитку європейських мов. Наприклад, іспанська, французька та італійська мови в сучасному вигляді мають велику кількість слів, які походять від латинських коренів. Багато термінів з областей науки, медицини, права та релігії також мають латинське походження.

1.2 Віддзеркалення культури Римської імперії в італійській мові та культурі

Віддзеркалення культури Римської імперії в італійській мові та культурі є надзвичайно багатограним та визначальним аспектом. Рим, як колыска Римської імперії, зіграв вирішальну роль у формуванні італійської мови та культури. У цій статті ми розглянемо основні аспекти цього віддзеркалення.

1. Мова: Латинська мова, яка була офіційною мовою Римської імперії, є основою для сучасної італійської мови. Багато лексичних одиниць, граматичних правил та мовних конструкцій італійської мають свої корені в латині. Це означає, що італійська мова має багато спільного з латинською, а також спільні риси з іншими романськими мовами, такими як іспанська та французька.

2. Література: Література Римської імперії, зокрема твори римських поетів, таких як Вергілій, Овідій та Горацій, має великий вплив на італійську літературу. Відомий епос "Енеїда" Вергілія, який розповідає про пригоди Енея, став важливим втіленням італійської національної ідентичності. Твори Овідія, такі як "Метаморфози", надихали італійських поетів на прославлення міфології та історії Римської імперії.

3. Архітектура та мистецтво: Архітектурні досягнення Римської імперії, такі як Колізей, Пантеон та форуми, надихали італійських архітекторів та художників на створення власних шедеврів. У Римі були використані новаторські архітектурні техніки, такі як арки, склепіння та куполи, які стали основою для італійської архітектури. Наприклад, багато італійських церков, таких як Санта Марія Маджоре в Римі, мають купольну конструкцію, що походить від Пантеону. Римські скульптури та мозаїки також залишили слід у мистецтві Італії, зокрема в фресках та скульптурах ренесансу.

4. Культурні звичаї та святкування: Багато культурних звичаїв та свят італійці отримали від Римської імперії. Наприклад, фестиваль Карнавал, що проводиться в багатьох італійських містах, має свої корені у римському святкуванні Сатурналій. Також італійське свято Пасха має походження від римського свята Пасха, яке було пов'язане з вшануванням богині весни.

5. Юридична система: Римська юридична система, відома як "Римське право", мала глибокий вплив на розвиток правової системи в Італії та багатьох європейських країнах. Багато правових принципів та понять, встановлених римськими юристами, досі застосовуються в італійському праві.

Віддзеркалення культури Римської імперії в італійській мові та культурі є невід'ємною частиною ідентичності Італії. Вплив Римської імперії розповсюдився не тільки через мову, але й через літературу, архітектуру

Висновок:

У висновку можна зазначити, що теоретичне підґрунтя вивчення історичного впливу Римської імперії на італійську мову є основоположним для розуміння походження, розвитку та особливостей італійської мови. Завдяки комплексному дослідженню лінгвістичних, історичних і культурних аспектів, вчені отримують важливі уявлення про механізми та процеси, які лежать в основі впливу Римської імперії на італійську мову. Вивчення історичного впливу Римської імперії на італійську мову дає змогу виявити спільні риси, залежності та елементи, які були успадковані від латинської мови. Це включає лексичні, граматичні, синтаксичні структури, а також культурні й соціальні аспекти, пов'язані з Римською імперією. Вивчення цих аспектів дозволяє краще розуміти італійську мову, її розвиток і еволюцію протягом історичного періоду. Також важливим результатом досліджень є встановлення зв'язків між римською та італійською мовами та їхнім впливом на формування європейських мов загалом.

Італійська мова, як нащадок латинської мови, має важливе місце у лінгвістичній спадщині Римської імперії, і вивчення цього впливу розкриває загальні тенденції та принципи, які вплинули на формування інших європейських мов.

РОЗДІЛ 2 ФОРМУВАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ОСНОВІ ЛАТИНИ

2.1 Вплив юридичної, адміністративної та літературної латини на італійську мову

Вплив юридичної, адміністративної та літературної латини на італійську мову є важливою частиною її розвитку і формування. Протягом століть латинська мова була основною мовою комунікації в Римській імперії, що спричинило значний вплив на розвиток італійської мови. Ось деякі з основних аспектів цього впливу:

Юридична латина: Римська юридична система, відома як "Римське право", мала величезний вплив на формування італійського правового жаргону та юридичну термінологію. Багато юридичних термінів, таких як "конституція", "конституційний", "право", "правовий", "обвинувачення" та "суд", походять від латинських коренів і застосовуються в італійському правовому контексті.

Адміністративна латина: Адміністративні терміни, пов'язані з управлінням і організацією, також мають свої корені в латинській мові. Багато італійських слів, пов'язаних з адміністративними поняттями, наприклад, "адміністрація",

"муниципалітет", "секретар", "протокол" та "регістрація", відображають вплив латинського адміністративного жаргону.

Літературна латина: Велика кількість літературних творів, що були написані на латині впродовж історії Римської імперії, мала вагомий вплив на італійську літературу. Твори римських поетів, таких як Вергілій, Овідій та Горацій.

образали вікові цінності та ідеали Римської імперії, і їх перекладено на італійську мову. Літературні шедеври, такі як "Енеїда" Вергілія, "Метаморфози" Овідія та "Оди" Горація, вплинули на розвиток італійської літератури та поетичної традиції.

Лексика та граматики: Латинська мова внесла значний внесок у лексичну та граматичну структуру італійської мови. Багато слів італійської мають латинські корені та походять від латинської лексики. Наприклад, слова "sole" (сонце), "luna" (місяць), "aqua" (вода), "terra" (земля) та "dolore" (біль) є прикладами латинських впливів на італійську мову. Крім того, граматичні правила та структури, які використовуються в італійській мові, мають основи в латинській граматиці.

Інтелектуальна спадщина: Римська імперія була центром культури, освіти та інтелектуального розвитку. Багато італійських інтелектуалів, вчених та філософів вивчали латину, що сприяло поширенню латинської мови та її впливу на італійську мову та культуру. Багато академічних термінів, наукових понять та фраз, що використовуються в італійській мові, мають свої корені в латині. Вплив юридичної, адміністративної та літературної латини на італійську мову є неоціненним. Він сприяв розширенню лексичного багатства та розвитку.

2.2 Відображенні реалій Римської імперії у лексичному складі італійської мови.

Відображення реалій Римської імперії у лексичному складі італійської мови є невід'ємною частиною її культурної спадщини. Протягом століть італійці позичали слова та терміни з латини, які пов'язані з історією, культурою та архітектурою Римської імперії. Ось деякі з найважливіших реалій, які відображені у лексичному складі італійської мови:

Політичні терміни: Багато політичних термінів італійської мови походять від латинських слів, які описують політичну організацію Римської імперії.

Наприклад, "імператор" (*imperatore*), "сенат" (*senato*), "консул" (*console*), "корупція" (*corruzione*), "республіка" (*repubblica*) та "колонія" (*colonia*) є прикладами таких термінів.

Архітектурні терміни: Римська архітектура залишила великий слід у лексичному складі італійської мови. Багато термінів, пов'язаних з будівництвом та архітектурою, походять від латинських слів.

Наприклад, "арка" (*arco*), "колонна" (*colonna*), "вілла" (*villa*), "форум" (*foro*), "театр" (*teatro*), "амфітеатр" (*anfiteatro*) та "акведук" (*acquedotto*) є прикладами архітектурних термінів, які використовуються в італійській мові.

Релігійні терміни: Християнство, яке отримало своє розповсюдження в Римській імперії, також вплинуло на лексичний склад італійської мови.

Багато релігійних термінів, пов'язаних з християнством, мають свої корені в латинській мові.

Наприклад, "церква" (*chiesa*), "проповідувати" (*predicare*), "святий" (*santo*), "храм" (*tempio*), "богослужіння" (*culto*), "хрещення" (*battesimo*) та "молитва" (*preghiera*) є прикладами релігійних термінів, які походять від латинських слів.

Культурні та соціальні реалії: Римська імперія мала значний вплив на культуру та соціальні уявлення свого часу. Багато італійських слів, пов'язаних з культурою та соціальними поняттями, походять від латинських слів. Наприклад, "фестиваль" (*festival*), "театр" (*teatro*), "філософія" (*filosofia*), "символ" (*simbolo*),

"наука" (scienza) та "історія" (storia) є прикладами слів, які відображають культурні та соціальні реалії Римської імперії.

Харчування та гастрономія: Римська кухня та гастрономічні традиції також вплинули на лексичний склад італійської мови. Багато італійських страв та інгредієнтів мають латинське походження. Наприклад, "паста" (pasta), "піца" (pizza), "оливки" (olive), "сир" (formaggio), "виноград" (uva), "олія" (olio) та "салат" (insalata) є прикладами харчових термінів, які використовуються в італійській кухні та мають корінь у латинській мові. Вплив реалій Римської імперії на лексичний склад італійської мови є видимим і значущим.

2.2 Збереження граматичних і синтаксичних структур латини в італійській мові

Збереження граматичних і синтаксичних структур латинської мови в італійській мові відображає глибокий історичний зв'язок між цими двома мовами.

Латинська мова була розповсюджена в Римській імперії, і її вплив на розвиток італійської мови був надзвичайно сильним. Ось деякі з основних граматичних і синтаксичних структур латини, які збереглися в італійській мові: Латинська мова має багату систему відмінювання за казусами, і ця структура також збереглася в італійській мові. Італійська має кілька казусів, таких як називний родовий, давальний, знахідний, орудний та місцевий, які використовуються для вираження відношень між різними частинами мови.

У латинській мові дієслова поділяються на різні кон'югації, що вказують на відмінювання дієслів у різних часових формах. Італійська мова також має кон'югаційну систему, хоча вона менш розгалужена, ніж у латини. Дієслівні закінчення в італійській мові залежать від особи та числа, що відповідає латинським граматичним правилам.

Складнопідрядна будова речень: У латинській мові складнопідрядні речення були дуже поширеними, і ця структура також присутня в італійській мові. Італійська має широкий спектр сполучників та синтаксичних конструкцій.

Зв'язок між латинською та італійською мовами проявляється не тільки в лексичному складі, але й у граматичних і синтаксичних структурах. Ось додаткова інформація про збереження цих структур:

Родові та числові форми іменників: У латинській мові іменники відмінюються за родами (чоловічий, жіночий, середній) та числами (однина, множина). Ця граматична особливість також притаманна італійській мові. Італійські іменники відмінюються за тими самими граматичними категоріями, що й латинські. Латинська мова має спеціальну форму дієслова - інфінітив, який використовується для позначення безособового чи загального дієслова. Інфінітив також присутній в італійській мові і зберігає свою функцію. Вживання падежів у синтаксисі: Латинська мова використовує падежі для вираження різних функцій у реченні, таких як називний, давальний, знахідний тощо. У італійській мові також присутні падежі, хоча їх кількість зменшилась порівняно з латинською. Вживання падежів у синтаксисі є характерною рисою італійської мови, яка відображає її походження від латинської.

2.3 Принципат та його сутність

Суспільний устрій Риму в період принципату. Після перемоги онукового племінника і наступника Юлія Цезаря - Октавіана - над своїми політичними противниками (при Акції 31 р. до н. е..) сенат вручив Октавіану верховну владу над Римом та провінціями (і підніс йому почесний титул Августа). Водночас у Римі та провінціях встановився державний устрій — *принципат*. Для Августа «принцепс» означав «першого громадянина Римської держави» [4, с. 156], а

відповідно до неписаної римської Конституції - пост імператора. В особі принцепса зосереджувалася влада, яку зазвичай ділили такі елементи.

1. В якості військового командира імператор має право повного та безконтрольного управління тими провінціями, в яких зазвичай стоять війська.

2. *Imperium proconsulare* [5, с. 84], тобто право спільного проконсула управляти сенатськими провінціями.

3. *tribunicia potestas* [5, с. 85], яка дає імператору якість *sacrosanctus* і право *intercessio* по відношенню до всіх республіканських магістратів.

Принцепси обиралися порушення республіканських традицій одночасно консулами, цензорами і народними трибунами. Як консул він міг, скориставшись правом інтерцесії, скасувати рішення будь-якого магістрату, як цензор – формувати сенат зі своїх прихильників, як трибун – накласти вето на ухвалу сенату чи рішення магістрату.

Спочатку влада принцепса була спадковою. Юридично він отримував владу за рішенням сенату і римського народу, але міг вказати свого наступника (зазвичай сина чи усиновленого), якого сенат і обирав принцепсом . Разом з тим дедалі частіше траплялися випадки повалення принцепсів та призначення нових у результаті палацових переворотів, що чинилися за допомогою армії.

Розглянемо докладніше сутність та розвитку епохи принципату, звернувшись до реформ і змін, які у системі державного устрою у період.

Насамперед необхідно сказати про громадянство. Вже за Юлії Цезарі надання прав римського громадянина у провінціях стало поширеною політичною мірою. Ця практика була продовжена і за його наступників. Нарешті, 212 р. н. е. імператор Каракалла [2, с. 89] надав права римського громадянина всьому вільному населенню імперії. То був знаменний крок, який мав далекосяжні наслідки. Привілейоване становище самого Риму було підірвано. Тим більше що вже на той час розбіжності у становищі вільних людей Римі та імперії значно відрізнялися від тих, що були при республіці.

Вищі верстви рабовласницького класу склали два стани. Першим і найпочеснішим вважався стан нобілів. Воно ще в IV - III ст. до зв. е. сформувалося з патриціансько-плебейської помісної знаті. При імперії нобілі стають панівним станом, що домінує і в суспільстві, і в державі. Економічну основу нобілітету склали величезні земельні володіння, що обробляються масою рабів та залежних селян-пекуліантів. Політичним оплотом нобілітету став сенат. Високопоставленими жерцями та найвищими магістратами були представники нобілітету, і так тривало протягом століть. Консулат особливо був прерогативою нобілітету. Управителі завойованих територій — проконсули, пропретори, легати тощо — належали до нобілітету. Вони й керували провінціями до того, що нав'язували їм Конституції. Вони ж і грабували їх. Усього провінцій було 18.

За імператора Августа [2, с. 91] нобілітет перетворився на сенаторське стан, що поповнювалося з сановників, що висунулися на державній службі. Зі стану вершників, Фінансової знаті імперії з цензом у 400 000 сестерцій виходили відповідальні чиновники та офіцери. Управління містами знаходилося в руках декуріонів, що склалися здебільшого з колишніх магістратів. Це, зазвичай, середні землевласники.

На найнижчій точці соціального стану перебували раби. За Серпня інтереси рабовласників були огорожені за допомогою спеціальних заходів, що відрізнялися крайньою жорстокістю. Були різко скорочені можливості відпустки рабів на волю, відновлено закон, яким підлягали страти ті раби, які перебували у домі в останній момент вбивства їх пана (з віддалі окрику) і прийшли йому допоможе. В одному з відомих нам випадків такого роду, незважаючи на широке невдоволення народу, сенат та імператор стратили 400 рабів. Римські юристи знаходили цієї жорстокості вагоме виправдання: жоден будинок не може бути убезпечений (від рабів) іншим способом, крім страху смертної кари... [1, с. 263].

Тим часом економічний розвиток дедалі більше вказував на неефективність праці рабів. Жодний наглядач і жодні покарання не могли замінити економічного

стимулу. Раб робив те, що було безумовно необхідно, - не більше й так, щоб не викликати покарання. Жодне вдосконалення не давало вигоди.

Недарма прогрес техніки як би зупинився у Римі: ні коса ні навіть примітивний ланцюг, яким вибивають зерно з колосків, були відомі ні Римі, ні його провінціях. Римський автор Колумела (I в. до н. е.) не без гіркоти писав про те, що «раби завдають полям найбільшої шкоди. Випасають худобу... погано. Погано орють землю, показують при посіві набагато більшу витрату насіння проти сьогодення, не дбають про те, щоб насіння, кинуте в землю, добре зійшло» і т. д. [1, с. 265].

Розуміючи все це, рабовласники-господарі стали все ширше надавати рабам пекулії, т. е. земельні ділянки, які господарю слід було платити певної заздалегідь часткою продукту (зазвичай половиною врожаю). Решта залишалоя працівникові, тому він старався.

Але для того, щоб пекуліатні відносини отримали належний розмах, по-перше, їх слід надійно захистити від зловживань і, по-друге, дати їм більш менш широкий правовий захист. Старе римське право забороняло рабу всі види торгових і позикових операцій, якщо вони проводилися від його імені (не господаря) і для його користі. Старе право забороняло рабові шукати і відповідати в суді. І оскільки всі ці заборони були перепорою на шляху розвитку пекулію як специфічної форми орендних відносин, їх слід скасовувати, пом'якшувати, модифікувати. Так і робилося, хоч і зі зрозумілою поступовістю.

Одночасно з цим у межах Римської імперії відбувається й інший важливий процес: перетворення вільного селянина на орендаря-здольника, що називається колоном. Розвиток колонату було прямим результатом нескінченного насильницького пограбування селянської землі, прямо пов'язаного зі зростанням сенаторських та вершницьких латифундій. Іншою його причиною було зменшення припливу рабів з-за кордону, що стало, з одного боку, прямим

наслідком зменшення військової могутності імперії, а з іншого боку, посиленням опору, що їй надається.

Зобов'язання колони мали як грошовий, і натуральний характер. Колонат починався з короткострокової оренди, але вона була не вигідною для орендодавця. Лише тривала оренда могла

забезпечити його робочою силою і в той же час породити у колону прагнення поліпшення землі, підвищення її врожайності та ін.

Задовольняючи вимоги землевласників, закон 332 [2, с. 93] започаткував прикріплення орендарів до землі. Маєтки, що самовільно покинули, поверталися силою. Водночас закон забороняв зганяти колонів під час продажу землі. Так само заборонялося і самовільне підвищення тягарів і повинностей, що лежали на колоні. Прикріплення колонів до землі було довічним та спадковим.

Так ще в рабовласницькому Римі зароджуються феодальний порядок, феодальні виробничі відносини. У цьому складному процесі раб піднімається у своєму соціальному статусі, вільний селянин, навпаки, опускається. До кінця імперії забороняються самовільне вбивство раба, роз'єднання його сім'ї, запроваджується полегшений порядок відпущення рабів на волю. Ремісники, організовані в колегії, тобто спільноти, мали «назавжди залишатися у своєму стані» [7, с. 40], що означало їм не що інше, як насильницьке спадкове прикріплення до своїх професій. І тут можна побачити прообраз середньовічного цеху майстрових людей.

Таким чином, до кінця багаторічного правління Августа вдалося створити основи майбутнього монархічного ладу, що увійшов у світову історію під назвою Римської імперії. Ця форма монархії зростала ґрунті власне римських державних структур, панівних ідей, що надавало імператорському режиму, так би мовити, національний характер, хоча не можна заперечувати впливом геть його формування деяких тиранічних режимів Стародавню Грецію.

Оскільки монархічний лад формувався на основі традиційних полісно -
общинних інститутів, імперські структури, що народжуються, виявилися
пов'язаними з колишніми порядками, а нова монархія пронизаною деякими
республіканськими правовими ідеями.

2.4 Римський домінат

Вже період принципату рабовласницький лад у Римі починає хилитися до
занепаду, тоді як у II — III ст. назріває його криза.

Поглиблюється соціальне та станове розшарування вільних, посилюється вплив
великих земельних власників, зростає значення праці колонів і зменшується
роль рабської праці, занепадає муніципальний лад, зникає полісна ідеологія, на
зміну культу традиційних римських богів йде християнство. Економічна
система, заснована на рабовласницьких та напіврабовласницьких формах
експлуатації та залежності (колонат), не тільки перестає розвиватися, а й
починає деградувати. До III ст. стають дедалі частішими і широкими повстання
рабів, майже невідомі початкового періоду принципату. До рабів, що повстали,
приєднуються колони і вільна біднота. Становище ускладнюється визвольним
рухом підкорених Римом народів. Від загарбницьких воєн Рим починає
переходити до оборонних. Різко загострюється боротьба влади між
ворогуючими угрупованнями панівного класу.

Принципат придушив дух громадянськості у римлян, республіканські традиції
пішли тепер уже в далеке минуле, останній оплот республіканських установ -
сенат остаточно підкорився принцепсу .

Так У III ст. н. е. (з 284 р.) у Римі встановлюється режим нічим не обмеженої
монархії - домінат (від грец. " Домінус " - пан) [2, с. 93]. Старі республіканські

установи зникають. Управління імперією зосереджується у руках кількох основних відомств, керованих сановниками, які у підпорядкуванні глави імперії — імператора з необмеженою владою.

Серед цих відомств особливо виділялися такі два: державна рада при імператорі (обговорення основних питань політики, підготовка законопроектів) та фінансове відомство. Військовим відомством командують призначені імператором і лише йому підлеглі генерали.

Чиновники отримують особливу організацію: їм видається формений одяг, їм наділяють привілеями, після закінчення служби їм призначають пенсії та ін.

Діархія не могла бути міцною формою державного устрою, і вже до кінця попереднього періоду імператорська влада набуває помітного монархічного відтінку. Тривалі смути, що настали після Северів, виявили необхідність повної реорганізації держави, і ця реорганізація була проведена Діоклетіаном, а потім так само завершена Костянтином [3, с. 63].

Два початки лежать в основі цієї Діаклетіанівсько – Костянтинівської реформи. Перше – остаточне визнання імператора абсолютним монархом. Він тепер уже не принцепс чи республіканський магістрат, який визнає над собою хоча б у принципі верховенство народу; він тепер не «перший» (між рівними), а пан, *dominus*, що стоїть вище за закон. Під впливом східних зразків влада здобуває навіть зовні східний колорит: недоступність, складний придворний церемоніал тощо. Однак династичного характеру монархія і тепер не набула; питання престолонаслідування залишається не врегульованим.

Другий початок – це поділ імперії на дві половини: Східну та Західну, *Oriens* та *Occidens* [1, с. 158]. Але цей поділ у принципі не означає розпад імперії на дві

абсолютно окремі і самостійні держави: Oriens і Occidens залишаються тільки двома половинами одного і того ж державного цілого.

Розглянемо докладніше реформи, проведені Діоклетіаном та Костянтином, які можуть охарактеризувати цей період.

Реформи Діоклетіана. Діоклетіан провів цілу низку реформ, які мали зміцнити господарську, політичну та військову міць Римської імперії

Новий адміністративний поділ імперії. Нивелирующая тенденція й у всіх періодів Римської імперії, але за часів принципату провінції збігалися, зазвичай, з колишніми до римського завоювання самостійними чи напівсамостійними областями.

Діоклетіаном було зроблено новий адміністративний поділ. Вся імперія була поділена на 12 діоцезів, межі яких не завжди збігалися з межами колишніх провінцій. Діоцези своєю чергою ділилися на провінції. Італія втратила тепер і офіційно своє привілейоване становище: вона була поділена на два діецеци, які включали не тільки італійські, а й інші області.

Система доміну була заключним кроком шляхом остаточного утвердження військової диктатури.

2.5 Крах Західної Римської імперії

З переведенням столиці до Константинополя починається історія Візантії. Західна та східна частини імперії ще поєднувалися під владою щасливого імператора, але ненадовго. У IV ст. Рим та Візантія відокремлюються остаточно.

Римська імперія існувала (вірніше, володіла існування) до 476 року, коли глава німецьких найманців Одоакр скинув римського імператора малолітнього Ромула-Августула (Ромула-Августушку) і зайняв його місце. Розглянемо цю подію докладніше.

Головною небезпекою для західної імперії були візиготи, на чолі яких стояв Аларіх. Спочатку він нападав на балканські області, а потім у 401 р. напав на Італію. Імператор Західної імперії (Стиліхон) уклав з ним мир, причому Аларіх мав надавати Риму допомогу у боротьбі з Константинополем. У 406 р. «варварські» племена перейшли Рейн і потім спустошили Галію; у різних місцях з'явилися узурпатори. У 408 р. Аларіх зайняв Паннонію та Норік, потім рушив до Італії і зажадав грошей для свого війська. Вимога його була задоволена, оскільки Стиліхон припускав домовитися з Аларихом і використовувати його у боротьбі проти узурпаторів, і навіть з Константинополем, але за дворі перемогла противна Стиліхону партія, він був позбавлений влади і страчений (408 р.).

Договір з Аларіхом також було розірвано. Тоді Аларіх повів наступ на Італію. Йому надавали підтримку раби, серед яких не мало було його одноплемінників. Двічі готи нападали на Рим. Вперше Аларіх підійшов до Риму в 408 р., але пішов, задовольнившись отриманням величезного викупу та визволенням 40 тисяч рабів, а вдруге, 24 серпня 410 р., Рим був узятий і пограбований військами Алариха. Три дні місто зазнавало спустошення.

Аларіх залишив Рим. Після його смерті готи відійшли до Галії. Проте знесилена імперія не могла витримувати тиск «варварів» [1, з. 449].

Ще в 409 р. вандали, свеви та алани вторглися до Іспанії та оселилися в окремих її областях; в 420 р. вандали та алани утвердилися на півдні Піренейського півострова, а в 429 р. переправилися на Африканське узбережжя і

захопили більшу частину Африки. В окремих випадках римським полководцям вдавалося здобувати перемоги над «варварами», але ці перемоги не могли змінити зовнішнього становища імперії.

У західній частині імперії не припинялася боротьба за імператорський трон, хоча більшого значення мали не імператори, а «варварські» вожді, які перебували на римській службі. У 445г. Рим був пограбований вандалами, які забрали велику видобуток і відвели безліч полонених. У 475 р. римський патрицій Орест поставив на престол свого сина Ромула Августула і від його імені керував державою. Але проти нього повстали «варварські» найманці, на чолі яких стояв скир Одоакр . У 476 р. Орест було вбито, Ромул Августул – позбавлений влади, знаки ж імператорської гідності Одоакр відправив до Константинополя. Цю подію прийнято вважати кінцем Західної Римської імперії.

Цій події передував фактичний розпад усієї західної частини імперії. І Галія, і Іспанія, і Британія опинилися під владою германців. Відпала й Африка. Щодо Східної Римської імперії, то вона проіснувала ще близько тисячі років.

2.6 Збереження граматичних і синтаксичних структур латини в італійській мові

Збереження граматичних і синтаксичних структур латини в італійській мові є одним з важливих аспектів, який свідчить про вплив Римської імперії на формування італійської мови. Латинська мова, як офіційна мова Римської імперії, вплинула на граматичну структуру та синтаксис італійської мови, що є невід'ємною частиною її спадщини. Одним з основних аспектів збереження граматичних структур латини в італійській мові є додатковий розділовий спосіб,

що відображається у вживанні певних прийменників, таких як "a" (до), "da" (від), "con" (з) та "in" (в). Ця структура є типовою для італійської мови, аналогічно до латинської мови, де вона використовувалась для вираження різних відношень між дієсловом та іншими частинами мови. Італійська мова також зберегла граматичну категорію роду, яка була притаманна латині. У латинській мові існували три роди - чоловічий, жіночий та середній. У італійській мові ця система родів пережила зміни, але існує розрізнення між чоловічим і жіночим родом. Наприклад, іменники та прикметники у італійській мові змінюються відповідно до роду, що відображається наслідками від латинської мови. Також важливим аспектом збереження латинської граматики в італійській мові є збереження відмінювання. В італійській мові збереглися сліди відмінювання, яке було характерним для латинської мови. Хоча система відмінювання зазнала спрощень, але італійська мова все ще використовує кілька відмінкових форм для іменників і прикметників.

У латинській мові існувало шість відмінків: номінативний, родовий, давальний, знахідний, орудний та місцевий. У італійській мові збереглися лише деякі з них, такі як номінативний (вживається для позначення суб'єкта речення) і родовий (вживається для позначення власника чи належності). Наприклад, іменники у італійській мові змінюються за родами, числами та відмінками. Наприклад, слово "libro" (книга) у множині має форму "libri", а в родовому відмінку однини - "libro". Це відображає відмінювання, яке було притаманне латинській мові. Також в італійській мові присутні відмінювані прикметники, які змінюються відповідно до роду, числа і відмінка. Наприклад, прикметник "buono" (добрий) у множині має форму "buoni" для чоловічого роду і "buone" для жіночого роду. Щодо синтаксичних структур, італійська мова також зберегла кілька особливостей латинської мови. Наприклад, в італійській мові позиція підмета і присудка у

реченні зазвичай зберігається, а словосполучення підмета і допоміжного дієслова "бути" не є обов'язковим.

Висновок:

Ключовим фактором її розвитку і спадщини. Латинська мова, як мова Римської імперії, вплинула на всі аспекти італійської мови - від лексики і граматики до фонетики та синтаксису. Цей вплив римської латини став основою для формування сучасної італійської мови. Вивчення формування італійської мови на основі латини дозволяє розкрити численні спільні риси, збережені у лексичних та граматичних структурах, а також виявити еволюційні зміни, які привели до сучасної італійської мови. Багато слів і фраз, що використовуються в італійській мові, мають свої коріння в латині, що підкреслює глибокий зв'язок між цими двома мовами. Однак, варто зазначити, що формування італійської мови на основі латини було супроводжено також впливом інших мов, зокрема германських, готської та грецької. Цей процес спричинив появу унікальних рис італійської мови, що відрізняють її від латини і роблять її самобутньою мовою. Таким чином, формування італійської мови на основі латини є складним процесом, який включає в себе поєднання спадщини Римської імперії та впливу інших мов. Вивчення цього процесу допомагає краще зрозуміти італійську мову, її походження, структуру та особливості, а також її формування в контексті історичного, культурного і лінгвістичного розвитку Італії. Вивчення цього процесу розкриває не лише механізми і зв'язки між римською латиною та сучасною італійською мовою, але і розуміння ширшого контексту історії та культури Італії. Спостереження за формуванням італійської мови на основі латини дає нам можливість проникнути в давню історію Римської імперії та її вплив на регіон і мову. Це дозволяє нам краще розуміти спадщину Риму, вивчати літературу, філософію, право та інші аспекти культури та цивілізації Римської імперії через проміжну ланку - італійську мову. Також вивчення формування

італійської мови на основі латини сприяє вивченню інших романських мов та загальним лінгвістичним закономірностям. Італійська мова виступає важливим посиленням в реконструкції спільного предка романських мов і допомагає виявити їх спільні риси та розвиток. Отже, вивчення формування італійської мови на основі латини є не лише важливим для лінгвістичного аналізу, але й має значення для вивчення історії, культури та цивілізації Італії. Вивчення цього процесу допомагає розкрити глибокі зв'язки між мовою та історією та підкреслює значення італійської мови як носія багатогранної спадщини Римської імперії.

Висновок

З вивчення теми курсової можна зробити такі висновки:

Причинами падіння Римської республіки можна вважати різке розшарування суспільства на багатих і бідних, великих і дрібних землевласників. Великі відмінності в стані, множення класу пролетарів, що живуть подачками держави і готові слідувати за тим полководцем або політичним діячем, який обіцяє найбільший матеріальний успіх, не могли не звести нанівець стару республіканську рівність і народовладдя. Також римські республіканські інститути склалися як інститути управління містом, а чи не імперією. Тому зміна республіканської форми правління на монархічну була неминуча, тим паче, що монархічний елемент, простежується й у давній республіканській Конституції Риму.

У нових умовах виявилось неможливим подальше усунення рабовласницьких класів у завойованих Римом провінціях політичної влади. Пожертвувавши винятковим становищем «римського народу», імперія сприяла консолідації рабовласників по всій її території, консолідації в панівний клас, пов'язаний єдністю корінних інтересів. Тим самим було створено досить міцну соціальну базу політичного режиму, який за всіх змін протримався так само довго, як і республіка — близько 500 років.

Початковий період монархії називався принципатом, наступний — домініатом.

Принципат зберігав видимість республіканської форми правління та майже всі основні установи республіки. У цей період збираються народні збори та сенат. Імператор — принцепс — поєднує у руках повноваження диктатора, консула, цензора, трибуна, верховного жерця. Народні збори занепадають, вони втрачають судові повноваження, позбавляються свого права обирати магістраторів .

Ядром усіх вищих органів влади став двір принцепсу . Армія була найманою та постійною. В епоху принципату завершився процес перетворення держави з органу римської аристократії на орган всього класу рабовласників.

Верхівку рабовласницького класу склали два стани:

1) стан нобілів, який сформувався з патриціансько -плебейської помісної знаті. Цей стан займало чільне становище як у суспільстві, і у державі з урахуванням наявних вони земельних наділів, рабів і залежних селян;

2) стан вершників, що утворився з торгово -фінансової знаті та середніх землевласників.

Одночасно спостерігається перетворення вільного селянина на арендатора-вдольщика - колона. Розвиток колонату було результатом пограбування селянської землі та пов'язаного з цим зростання латифундій. Іншою його причиною було зменшення припливу рабів з-за кордону.

Домінат характеризується ознаками необмеженої монархії. Старі республіканські органи структурі державної влади зникають. Управління імперією зосереджується до кількох основних відомств, якими керували сановники. Найзначніші з них :

- 1) Державна рада за імператора;
- 2) фінансове відомство;
- 3) військове відомство.

Римська імперія була поділена на 4 частини (префектури), що склалися з 12 діоцезів . Громадянська влада намісників була відокремлена від військової. Основами оподаткування стали натуральні поземельні податки та повинності.

У період імперії було реорганізовано поліцію. Принцепси заснували посаду префекта міста, наділеного широкими повноваженнями щодо охорони громадського порядку. Йому підпорядковувалися поліцейські когорти, зобов'язані здійснювати нагляд за рабами. Особливий префект очолював пожежну команду. На чолі провінційної поліції стояв легат.

З переведенням столиці до Константинополя починається історія Візантії. У IV ст. Рим та Візантія відокремлюються остаточно.

Римська імперія існувала до 476 р., коли глава німецьких найманців Одоакр скинув римського імператора малолітнього Ромула-Августула (Ромула-Августинку) і зайняв його місце. Цій події передувала фактичний розпад усієї західної частини імперії. І Галія, і Іспанія, і Британія опинилися під владою германців. Відпала й Африка. Щодо Східної Римської імперії, то вона проіснувала ще близько тисячі років.

Список літератури

1. Римська імперія у III столітті нашої ери: Проблеми соціально-політичної історії. - Харків: Майдан, 1999. - 223 с. - Рец .: Федосік В.А. Новий погляд на проблему кризи III ст. у Римської імперії // *Patres fundatores univrsidadis . Батьки засновники університету.* - Мінськ: Видавничий центр БДУ, 2003. - С. 273-274.
2. До питання про “ антисенаторську політику” Септимія Півночі // *Вісн . Харк . ун-ту.* - 1983. - №238. - С. 89-94
3. Про військові реформи Римської імперії наприкінці II - III ст. н.е. // *Вестн . Харк . ун-ту.* - 1992. - №363. - С. 73-82
4. Соціальні та ідеологічні передумови кризи III століття у Римській імперії // *Соціальні структури та соціальна психологія античного світу.* - М., 1993. - С. 147-150.
5. Про масштаби виступів низів населення Римської імперії у період кризи III століття // *Вісн . Харк . держ . ун-ту.* - 1997. - №396. - С. 8-14.
6. До питання про трактування поняття "криза" у філософії та антикознавстві // *Античний світ. Візантія: До 70-річчя професора В.І. Кадеєва (Сб. наук. праць).* - Харків: АТ "Бізнес Інформ ", 1997. - С. 205-213.
7. Особливості політичної ситуації Римської імперії в 275-276 гг. н.е. // *Вісн . Харк . ун-ту.* - 1998. - №413. - С. 69-76.
8. Про "класифікацію" правителів Римської імперії періоду кризи III століття // *Вісн . Харк . ун-ту.* - 2000. - № 485. - С. 32-39.
9. Про хронологічні рамках та особливості розвитку кризи III століття в Римській імперії // *З історії античного суспільства. Міжвуз . зб. науков . праць. Вип . 7.* - Нижній Новгород, 2001. - С. 113-119.

10. Рим та Пальміра у III столітті н.е. // Вісн . Харк . ун-ту. - 2001. - № 526. - Історія . - Вип . 33. – С. 21-30.
11. Зовнішньополітичний чинник історія кризи III століття Римської імперії // Вісник Харк . унту. - 2002. - №566. - Вип . 34. - С. 28-34.
12. Криза III століття і періодизація історії Римської імперії // Збірник наукових праць . Серія " Історія та географія " / Харк . держ . пед . ун-т ім . Г.С. Сковороді. - Харків : "ОВС", 2002. - Вип . 10. - С. 101-106.
13. Проблема кризи III століття Римської імперії у німецькому антиковедениі 60-х – 90-х гг. XX століття // Іресіона . Античний світ та його спадщина [Вип . 2]. – Белгород: Видавництво Білгородського державного університету, 2002. – С. 151 – 163.
14. Протиріччя у збройних силах Римської імперії наприкінці II – III стст . н.е. _ // Збірник наукових праць . Серія " Історія та географія " / Харк . держ . пед . ун-т ім . Г.С. Сковороді. - Харків : "ОВС", 2002. - Вип . 9. – С. 12–17
15. Про результати подолання кризи III ст. в Римській імперії // Давність та середньовіччя Європи: Межвуз . зб. науков . тр. / За ред. І.Л. Маяк та А.З. Нюркаєвої ; Пермь . ун-т. - Перм, 2002. - С. 48-52.
16. Проблема провінційного сепаратизму в Римській імперії періоду кризи III століття у світлі даних нумізматичних джерел // Криницязнавство та спеціальні історичні дисципліни. Вип . 1. – Мінськ, БДУ, 2002. – С. 153 – 159.
17. До питання про “ рушійні сили ” кризи III століття у Римській імперії // Збірник наукових праць . Серія " Історія та географія " / Харк . держ . пед . ун-т ім . Г.С. Сковороді. - Харків : "ОВС", 2003. - Вип . 13. - С. 11-14.
18. Образ римського імператора Галлієна в його життєписі та в історіографії // Харківський історіографічний збірник . Вип . 6. Біографістика у

контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень . - Харків
: НМЦ "СД", 2003. - С. 72-76.